

Vajda András

Az írás funkciói egy település életterében

1. Az írott szövegek gyűjtése kapcsán többször tapasztaltam, hogy különböző helyzetekben az egyének mennyire eltérő módon viszonyulnak az íráshoz, az írott szövegekhez, hogy nyomtatott betű és kézírás megítélése között milyen nagy lehet az eltérés, még akkor is, ha a két eltérő technikával létrehozott szöveg tartalma teljesen identikus. Sok esetben ugyanazokhoz a szövegtípusokhoz is eltérő módon viszonyulnak az egyes emberek.

A könyvek – esetünkben a nemrég divatossá vált Harry Potter-sorozat egyik darabja – olvasása, megvásárlása, kikölcsönzése önmagában nem bír különösebb jelentőséggel, bár az vitathatatlan, hogy korszakonként, társadalmanként, korosztályonként eltérő a könyvek iránti vonzalom intenzitása, más-más olvasási szokások és olvasói preferenciák vannak gyakorlatban¹. Az azonban, hogy egy fiatal – moldovai lány – miután a fent említett könyvet elolvasta többhetes munka árán egy füzetbe másolta át a könyvet teljes terjedelmében (a család anyagi helyzete nem engedte meg a könyv megvásárlását), már hírértékkel bír, esetté alakítja a befogadást és az íráscelekvés szokatlan funkcióban (sokszorosítás) történő használatát². Ez azért is szembeütő, mert napjainkban a szövegek fénymásolás, digitalizálás stb. révén történő sokszorosítása mindennapi cselekvésnek számít³. És ami talán ennél is fontosabb: bár a két szöveg tartalmát tekintve identikus, az utóbbi kézíratos volta révén egyedivé, személyessé teszi az említett alkotást.

Az, hogy a naponta érkező sms-eket olvasás után már-már rutinból kitérüljük telefonunk memóriájából, természetes cselekvésnek hat, hiszen ezeknek a szövegeknek a tárolására szolgáló hely még a legmodernebb telefonkészülékek esetében is végesnek bizonyul. Egy beszélgetés során tudtam meg, hogy a „lomtalanítás” eme formája nem általánosan bevett gyakorlat: beszélgetőtársam

¹ Erről lásd Manguel 2001. Napjaink magyar olvasáskultúrájáról lásd Gereben-Lőrincz-Nagy-Vidra Szabó 1993

² Lásd Știrile Pro Tv (Pro TV Hírek), 2005. 09. 23.

³ A népszerű költészet, a ponyvakiadványok valamint a vallásos szövegek másolása korábban általánosan elterjedt gyakorlat volt (lásd Pesovár 1957, Újváry 1960. Újváry 1982, Sándor 1972, illetve Forrai 1987 ismertetései). A másolás útján keletkezett alkotásokat – amennyiben azok nem a korábbi szóbeli hagyományt rögzítették – Küllős Imola a népi írásbeliség kezdetlegesebb fokának tekinti szemben az „alkotó népi írásbeliség” darabjaival (lásd Küllős 1989: 282).

bevallása szerint a mobiltelefonjára bejövő sms-eknek csupán egyik részét (például a reklámüzenetek) semmisíti meg, másik részüket viszont egy erre a célra fenntartott külön füzetbe másolva tárolja, tartalmuk illetve feladójuk szerint osztályozza. Az így létrehozott „üzenetes füzetet” gyakran újraolvassa, és az üzenetek egy részét a családtagoknak is megmutatja. A kutatás előtt ezek a szövegek viszont rejtve maradnak. Ezek a szövegek tehát az egyén intim szférájának részei, használatukra csak itt kerülhet sor, csak itt töltenek be funkciót anélkül, hogy az egyén ne érezné integritásában veszélyeztetve magát. Az üzenetek illetve az „üzenetes füzet” tehát ebben a kontextusban a levél mellett az emlékvés illetve az emlékvéses füzet funkcióját ölti magára.

Mózes Ferenc emlékvéses füzetét szemérmesen elrejtette a kutatás előtt, noha a családi iratanyag többi részét készséggel tárta fel a kutató előtt. Ezzel szemben özvegy Berekméri Mária emlékvéses füzetét gondolkodás nélkül a kutatás rendelkezésére bocsátotta. Az egyes bejegyzések újraolvasása közben szívesen elevenítette fel az egykori barátságok, gyermekkori vonzalmak emlékeit. Úgy tűnik tehát, hogy az emlékvéses publicitása sem annyira egyértelmű, mint azt korábban gondoltuk volna.

A példák sora természetesen még sokáig sorolható lenne, számunkra azonban ez a néhány példa is elég ahhoz, hogy felhívjuk vele a figyelmet az írás és az írott szöveg sokféle megítélésére, használatára, funkciójára, ezek (szöveg)-környezettől, használatától, korszaktól való függőségére, valamint a néprajzi jellegű íráskutatás tárgyának, szempontrendszerének kibővítésére.

Jelen dolgozat a fenti kiindulópontok figyelembevételével egy település (Sáromberke⁴) *írásbeliségét*⁵ kívánja elemzés tárgyává tenni. Arra kérdez rá, hogy az írás – mint eszköz, technika⁶ és mint textus – az élet milyen területein

⁴ Dumbrăvioara, Maros m.

⁵ Az írásbeliség mint terminus „azt a kommunikációtörténeti korszakot [jelöli], amely az írás kognitív és társadalomformáló hatásaitól mentes elsődleges szóbeliség és a hangzó szó elektromos-elektronikus média által közvetített újbóli megerősödésének következményeként megjelenő másodlagos szóbeliség kora közé ékelődik” (Demeter 2004: o. n.). Ezzel szemben Hajnal István e fogalom bevezetésével „az írás társadalombeliségére utal, arra, hogy az írás-használat mindig sajátos társadalmi kontextusban jelentkezik” (Kosárkó 2000: 113). S mint ilyen arra hívja fel a figyelmet, hogy az íráskutatásnak [paleográfának] át kell alakulnia „az egész írásbeliség minden körülményeinek, összefüggésének vizsgálatává, az írásemlék önmagában érdekeljen bennünket, keletkezésének (és használatának) összes körülményei: az írás, az írásgyakorlat, az író: s mindannyinak szerepe a társadalmi élet vonatkozásában” (Hajnal idézi Kosárkó 2000: 113–114). Elemzésünkben mi e fogalmat az utóbbi értelemben használjuk, még akkor is, ha az idézett szempontokai az írás-funkciók és az íráshasználat felől történő megközelítésnek rendeljük alá.

⁶ Hajnal István szavaival „objektívációs készség” (Hajnal idézi Kosárkó 2000: 111).

van jelen, milyen funkciókat tölt be az említett település életterében? Illetve: az írott szövegek a megőrzés, a hagyományozódás, az öröklődés illetve az ezzel együtt járó folyamatos használat és (újra)értelmezés során milyen másodlagos funkciókat ölt(het)nek magukra? Mivel a dolgozat egy nagyobb tanulmány megírásához készült rendszerező előtanulmányok egyike, a továbbiakban csupán egyetlen kérdéskörre, az írás funkcióinak kérdésére reflektálok, s eltekintek a településnek⁷ valamint annak a forrásanyagának⁸ a rendszeres bemutatásától, melyre a dolgozat kijelentéseit alapozom.

2. Napjainkban nincs olyan személy, aki élete során ne kényszerülne szövegek írására, használására (Keszeg 1999: 5). Az iskolai oktatás (Ortutay 1962, Szabó 1981, Tóth 1994, Tóth 1996), valamint a gazdasági, társadalmi tér átalakulásával, a migrációval, az intézmények megjelenésével és azok elbürokratizálódásával – egyszóval a hagyományos közösség felbomlásával párhuzamosan terjedt el és szélesedett ki a parasztság íráshasználata, írásgyakorlata. Az iskolai oktatás lehetővé, az intézményrendszer megjelenése pedig szükségessé tette a közösség számára, hogy adott interakciók során az oralitás ellenében az írott szó segítségére támaszkodjon. A 20. század első felében megindult fokozódó intézményesülés tehát a kommunikációs gyakorlatok terén *csatorna-bővüléshez*, esetenként *csatorna változáshoz* (Keszeg 1991: 241) vezetett⁹.

⁷ A településről lásd n. n. Sáromberke 1319–1994

⁸ Akutatus alapjául szolgáló forrásanyag több fázisban (és különböző intencióval készített gyűjtések során) gyűlt össze. Berekméri Mária 1943-ban megnyitott emlékverses füzetéről elsőéves koromban írtam félévzáró dolgozatot. Berekméri István Andrásé élettörténete, valamint irattárának további része szakdolgozatom megírásakor került elemzésre. Magiszteri dolgozatomban a család további három generációjának írott szövegeit vettem vizsgálat alá. Ezzel szinte egyidőben (2001 szeptember–október), egy néprajzi-helytörténeti kiállításhoz végeztem több családra kiterjedő felmérést, s ekkor külön figyelmet szenteltem a helyi írásbeliség kérdésének is. A későbbiek során inkább az így összegyűlt adatmennyiség feldolgozására – az egyes családoktól származó írott szövegkorpusz bővítésére, az írott szövegek használatával kapcsolatos beszélgetésekre – került sor. A beszélgetések rögzítésére – a Berekméri család kivételével – nem kerül(het)t sor, ezért az elemzés során csupán (szubjektív) megfigyeléseimre és a jegyzetfüzet segítségére támaszkodhattam.

⁹ A szerző hangsúlyozza, hogy a kérdés miszerint az írás és az oralitás oppozicionális vagy opcionális viszonyban van-e egymással eldönthetetlen, pontosabban műfajonként változik (Keszeg 1991: 241). Hasonló megállapítást tesz Kristóf Ildikó (Kristóf 2002: 4–30). Ez utóbbi azonban jelzi, hogy e bináris oppozíció fenntartása a tudományos diskurzusban ma már elképzelhetetlen. Ellenpéldának a francia posztmodern olvasástörténeti irányzat eredményeit említi, mely arra hívta fel a figyelmet, hogy az írott és nyomtatott szövegeknek elsősorban a mindennapi használatára kell figyelni, ugyanis a fent említett két pólus között létrejövő kommunikációban képességek és részképességek sokaságával kell számolni (Kristóf 2002: 3–6.).

Az írás feltalálása óta számos szállal kötődik az élet különböző területeihez. Feltalálásával nagyjából azonos időben indult el az írásra vonatkozó reflexiók sora is, melyek – annak ellenére, hogy az új technológia által „létrehozott” osztály elkülönülését, mágikus hatalommal történő felruházását (azaz öngazolását) szolgálták (vö. Ortutay 1974:101)¹⁰ – bizonyos fokig az írással foglalkozó tudományos gondolkodás megalapozásának is tekinthetők,¹¹ de mindenképpen olyan adalékoknak, melyek sokat elárulnak a korai írástudó közösségek íráshoz való viszonyáról, az írástechnikák mindennapi felhasználásáról. Ennek ellenére a néprajztudomány hosszú ideig csupán az oralitás törvényszerűségeit vizsgálta, mellőzve a népi (populáris) kultúra írott szövegeinek vizsgálatát. Az erre irányuló kutatás megindulása után is jórészt csupán azokat az eseteket rögzítette, melyek besorolhatóak voltak az orális folklóralkotások műfajrendszerébe (például Takács 1958, Újváry 1980), vagy amelyek a néprajztudomány más területei számára szolgáltattak értékes adalékokat (például Mohay 1994, Varga 1964).

Az utóbbi évtizedekben a népi (populáris) írásbeliség műfajorientált vizsgálata mellett az írás funkcióinak, alkalmainak, tereinek, helyzeteinek, kialakult specialistáinak bemutatására és elemzésére is sor került (Keszeg 1991, Keszeg 1997: 45–52, Keszeg 1998: 589–628, Keszeg 2000: 389–416). A beszélés néprajza (Hymes 1997) valamint a tárgyak elmélete (Hofer 1983) irodalmának ösztönző hatására, indult meg az „írott kultúra szinkron szerkezetének és funkcióinak vizsgálata” (Keszeg 1998: 589–628). Olyan, eddig rejtve maradt, vagy csak szórványosan érintett kérdések húzódnak meg ennek a kutatási irányzatnak a hátterében, mint: melyek azok a kommunikációs aktusok, melyeket az oralitás ellenében az íráson keresztül bonyolít le egy közösség? Milyen normák szabályozzák az írott szövegek létrejöttét és a hozzájuk való viszonyulást? Milyen szerepet játszik az írott szöveg és az írás mint cselekvés az egyén életterében? Melyek azok a források, melyek egy ilyen elemzés körébe bevonhatóak? (vö. Keszeg 1998: 589).

3. Az írott szövegek funkcióját a szerzői intenciók mellett a használat határozza meg. Az írás számos vonatkozásban a szenttel, a szentséggel van össze-

¹⁰ „Az írásbeliség ténye maga rögtön egy osztályt, egy elkülönült réteget teremt, amelyet mágikus hatalommal ruház föl” Az írás feltalálásáról szóló mítoszokban az írás istene mindig a főistenhez közel álló istenség. (Mester é. n.)

¹¹ Az írásbeliségre vonatkozó reflexiók története az írás feltalálásáról szóló mitológiai anyaggal kezdődik, tudományos vizsgálatának előfutáraként pedig Platónat említhetjük. Ezeknek az első reflexióknak közös sajátossága az, hogy az írásbeliséget az oralitás mintáiban igyekeznek elhelyezni (vö. Mester é. n.).

függésben, s mint ilyen mágikus erőt aktivizál. A szövegek tartalma mellett (szentek neve, szent könyvekből vett idézetek, sugalmazott szövegek, mágikus jelek stb.) létrehozásuk, használatuk (olvasásuk, másolásuk), birtoklásuk, az élettérben történő kiállításuk megszentel, megvéd, vagy éppen ellenkezőleg: rontást hoz az egyénre és környezetére (vö. Keszeg 1997: 46–49). A házi áldás¹², egyes falvédők feliratai (például: „Isten áldása szálljon e házra”, „Esti harang szól nekünk/ Ne légy messze istenünk mindenkoron légy velünk”) az egyén, az egyéni élettér védettségét, szakralitását, a szenttel való találkozást hivatott biztosítani (lásd Eliade 1987: 37–41.). A katolikus házaknál január 6-án, vízkereszt napján a házak ajtajára krétával felírt „[19+J+M+B[+68]” – azaz a Háromkirályok neve a házat egész éven át védi a különböző bajok, rontások ellen. Éppen ezért a feliratot letörölni, eltüntetni nem szabad.¹³

A szenttel való találkozás, érintkezés funkcióját töltik be a családi biblia, az imádságos- illetve énekes könyv, a különböző vallásos tárgyú szövegek, valamint az ezekben található vallásos tárgyú margináliák, bejegyzések is. Berekméri István Andrásé hagyatékából két családi biblia mellett egy énekes könyvet és egy imádságos könyvet őriznek a leszármazottak. A helyi református egyház tulajdonában szintén található egy énekes könyv, melyet a címlapon található bejegyzés szerint ő ajándékozott az egyházközségnek. A könyvek lapjain számos bejegyzés található, sok közülük éppen az akkor olvasottakkal kapcsolatos gondolatokat rögzíti¹⁴, s mint ilyen jó példái a tisztaszoba csendjébe visszahúzó ember Istennel folytatott párbeszédének. Illetve azt mutatja, hogy a szenttel való érintkezés az oralitás mellett (imádkozás, éneklés) az írásbeli csatornát is felhasználja.

A második világháború idején a kalóriák számára külön kis imádságos könyveket nyomtattak, melyeket a katonák szabad perceikben olvashattak, valamint közösen énekeltek, imádkoztak belőle egy-egy elesett bajtársuk sírja felett celebrált gyászszertartás alkalmával. Ezekből az imakönyvekből néhány darabot ma is őriznek Sáromberkén.

A vallásos szövegek rendszeres használata sokat veszített intenzitásából, őrzésükre azonban még mindig nagy gondot fordítanak. Megsemmisítésük

¹² Sáromberkén is elterjedt szövegváltozata („Hol hit ott szeretet/ Hol szeretet ott béke/ Hol béke ott áldás/ Hol áldás ott Isten/ Hol Isten ott szükség nincsen”) olajlenyomaton, falvédőn, üvegre festve, kerámián vagy fába vésvé egvaránt előfordul. A szöveget legtöbb esetben díszítés (virágornamentika, szentek életéből véli jelenetek, Szűz Mária képe stb.) egészíti ki.

¹³ A vízkereszt ünnepkörének, valamint az ide kapcsolódó szokások leírását lásd Bálint 1989: 135–164.

¹⁴ „Néztél a magas égre - / Minden kezdett és végzett - / onnan vár dicsőséget.”, „Isten nevében számlálom/ éveimet 1898.”

szentségtörésnek számít. Még az utóbbi évtizedekben elszaporodott különféle neoprotestáns kiadványok is megőrződnek, annak ellenére, hogy használatukat (olvasásukat) mind az egyház, mind maguk a megőrzők is helytelenítik. A szentség őrzése, az őrzés szentsége tehát a használat intenzitásának lankadásával is továbbhagyományozódik, sőt újabb dimenziókkal bővül.

Kádár Ibolya a családi eseményekhez, a település történetéhez kapcsoló szövegeket, valamint gyermekei által készített nőnap-i köszöntőket a szüleitől örökölt biblia lapjai között őrzi. Elmondása szerint itt kap helyet *minden ami szent*, aminek őrzését fontosnak tartja⁴⁵.

Sáromberke református egyházközségének tulajdonában megtalálható a *Várad-i Biblia* néven közismert szentírás egy példánya. Értékére való tekintettel a bibliát az egyházi levéltár széfjében őrzik, azonban minden évben egy alkalommal felmutatásra, használatba kerül. A helyi közösségben minden év május első vasárnapján a hatéves gyermekek ünnepélyes számbavételére kerül sor, melynek keretei között a lelkész minden hatévesnek kezébe adja a bibliát, súlyával érzékeltetendő tartalmának fontosságát (lásd lentebb).

A szent szövegeknek ilyen, rituális vagy ritualizált keretben történő használata a közösség magánéletében is gyakori. Berekméri István vallásos tárgyú könyvei vásárlásának dátumát a könyv belső borítójára jegyezte fel, s a későbbiekben több alkalommal is rögzítette, rögzítették a könyv „életkorát”. Például: „A régi feljegyzésekből meglátod hogy ezen énekeskönyvet 1898 január 27 én vettem. Tehát 50 esztendő most. 1948. Berekméri”. Ezt a szokást a család a későbbiekben is folytatta: „Berekméri Mária – B István unokája beírása 1999 évben az énekes könyv most 101 éves.”, „Berekméri Szigeti Lehel, B István ükunokája jegyezte: 2000. évben Jan. 27. az énekes könyv 102 éves.”

A könyv hátsó fedőlapjának belső oldalán pedig a következő szöveg áll:
„Figyelmeztetek:

Ezen régi énekeskönyvet kiméld és becsüld meg, mert énezt a régi feljegyzések tanúsága szerint ezelőtt 50 esztendővel vettem legénykoromba, 1898 év január 27 én, házasságunk előtti hónapban. Fördics előre, ott van – apád – anyád sajátkeze Írása, illetve nagyapádé, nagyanyádé. –

Én 50 esztendeig szent – ereklye ként őriztem, kérlek, őrizd te is tovább. –
Berekméri István András 1948. február ho.”

⁴⁵ A biblia lapjai közül a következő szövegek kerültek elő: 7 darab március 8. alkalmából készített rajzos köszöntő, Mózes András *Követendő példa* című géppel írott versének fénymásolata (a szöveg eredetije a református egyház levéltárában található), *Üzenet Erdélyből* című vers kéziratosa másolata 2001. XI 29. keltezéssel, Egy gyászjelentő, egy Sáromberke történetével kapcsolatos újságkivágás, egy a sáromberki kórustalálkozóról készült beszámoló. szintén újságkivágás.

Az írott szöveg, vagy az írás gyakran az életpálya fordulóján tölt be rituális funkciót. Ezek egy része nyomtatásban, másik része kéziratos formában készül el és terjed. A keresztelési, konfirmációi, bérnálási, házasságkötési és elhalálozási emléklap átadására a szertartás végén, a templom előterében kerül sor. Az egyes tanulmányi ciklusok elvégzése szintén emléklapok, kicsengetési kártyák megrendelésére, szétosztására ad alkalmat. A kicsengetési kártyák üresen hagyott felületére az ajándékozó rövid idézetet másol. Erre a célra korábban külön füzetbe bemásolt idézetgyűjtemények szolgáltak, az utóbbi években azonban az éves rendszerességgel megjelenő Maturandusok köteteiből (az adott évben ballagó összes magyar diák névsorát tartalmazza) másolják ki a megfelelőnek talált idézetet.

Az ilyen típusú szövegek termelése, valamint a szövegtípusok expanziója a 20. század folyamán következett be a közösségben. Az 1960-as években a keresztség és a konfirmáció közé ékelődött be a *hatéves gyermekek gyülekezet előtt történő ünnepélyes számbavétele, bemutatása és a vallásóra való beindítása* megnevezést viselő szertartás, melynek keretében több írott szöveg használatára, létrehozására is sor kerül. A továbbiakban a szertartás 2000-ben rögzített forgatókönyvét ismertetjük, kiemelve benne azokat a pontokat, melyek során az írásra, vagy írott szövegek használatára kerül sor:

Előkészítés

1. Az ünnepséget megelőző héten a lelkipásztor kihirdeti a gyülekezetnek, hogy sor kerül az eseményre. Ebben a hirdetésben három dolognak kötelező módon benne kell lennie, és pedig, hogy itt a hatéveseknek a gyülekezet előtti számbavétele, bemutatása, és vallásóra való beiratása fog megtörténni.
2. A kántor összegyűjti a hatévesek keresztelési emléklapját, illetve meghívót ad át a szülőknek, melyben kéri a gyermekeknek az ünnepélyen való megjelenését. Hasonló szövegű meghívót kapnak a presbiterek is.

A szertartás

3. Istentisztelet
4. Az Istentisztelet után a gyülekezet a templomban marad, a lelkipásztor a keresztelési emléklapról egyenként olvassa a neveket és egyéb adatokat.
5. Az ekképp szólított gyermeket a körzeti presbiter átveszi az édesanyától, az Úrsztalához vezeti és átadja a lelkésznek, aki ráületi az ott e célra elhelyezett székek egyikére.
6. A lelkész felolvassa az ágendáskönyvből a keresztség alkalmával tett fogadalmat.

7. Rövid beszéd és köszönet arról, hogy a szülők a fogadalmat betartották, melynek bizonyítéka, hogy most itt vannak.
8. A Miatyánk közös elmondása (lelkész és gyermekek együtt)
9. A 230. ének eléneklése
10. Rövid beszéd a gyermekekhez arról, hogy Krisztus jegyét hordozzák magukon.
11. Sorra kézbe veszik a Váradai Bibliát, melynek súlya fontosságát hivatott érzékeltetni.
12. Annak kihangsúlyozása, hogy mostantól kezdve a szombati vallás-órákra is elvárják őket.
13. A gyermekek megáldása.
14. A gyermekek életéért és hajlékukért való hálaima.
15. Ajándécsomagok átadása.
16. A lelkész a gyermekeket sorba állítja és visszaküldi anyjukhoz.
17. A 244. ének eléneklése.
18. A lelkész aláírja és lepecsételi a keresztelési emléklapokat. Illetve ráírja, *hogy számbavételre megjelent.*¹⁶

Látható tehát, hogy csupán e szertartás során is öt olyan alkalom van (lásd a 2., 4., 6., 11. és 18. pontokat), melyhez már meglévő szövegek kerülnek használatba (felmutatásra¹⁷, megérintésre, felolvasásra) vagy újak keletkeznek.

Az elmúlt néhány évben a középiskolai tanulmányok elvégzéséhez kapcsolódó ballagási emléklapok, kicsengetési kártyák mintájára az óvodások és a nyolcadik osztályt elvégzők számára is készítenek hasonló szövegeket. Használatuk azonban visszafogottabb az előbbiekéénél¹⁸, csupán a gyermekek és a szülők kapnak ezekből a szövegekből.

Az emlékverses füzetek elkészítésére, emlékversek írására, ajándékozására szintén az élet fordulóin kerül sor¹⁹. Elsősorban az iskolai évek alatt, illetve kisebb számban a katonáskodás idején készültek ilyen típusú szövegek. Ezek az osztályközösségek, katonabarátok búcsúaktusát ritualizálták, az utóbbi években azonban egyre elszórtabban jelenik meg, s használói is inkább a kisiskolás gyermekek köréből kerülnek ki. Terjedőben van ellenben az újszülöttek számára készített, erre a célra nyomtatott formában megvásárolható

¹⁶ Sáromberki Egyházi Levéltár, Historia Domus 2000 4.

¹⁷ Aki nem tudja a keresztség alkalmával kiállítót I keresztelési emléklap felmutatni, annak gyermeke nem kerül „kiolvasásra”, kimarad a szertartásból.

¹⁸ Ebben az esetben egy-egy ballagó 150-200 kicsengetési kártyát oszt szél rokonai, ismerősei körében.

¹⁹ Az emlékversek további elemzéséhez lásd Keszeg 1991: 73–94, Vasvári 1997: 119–128.

babafüzet, melyben (típustól függően) a baba első megszólalásának, járni tanulásának stb. dátumát, körülményeit lehet feljegyezni, illetve az erre a célra fenntartott helyen fényképberagasztással dokumentálni.

A házasságkötés rítusának, az emléklap mellett számos további szövegtárgyát azonosíthatjuk (vö. Balázs 1997: 129–138). A településen többen is külön füzetbe jegyezve őriznek a házasságkötés folyamán rendszeresen felolvasásra, elmondásra kerülő szövegeket (vőfélyversek), melyeket az aktuális vőfélyek elkérnek, lemásolnak. Ilyen vőfélyverses füzetet vezet Berekméri István D. is, melyben az általa írt és előadott szövegváltozatok másolatát őrzi. Az eredeti, letisztázott szöveget ugyanis felolvasás után az új párnak ajándékozta megőrzés végett.

Ehhez hasonlóan gazdag írott szövegganyaggal rendelkezik a halotti szertartás is²⁰. A halottbúcsúztató készítésének ugyan nincs nagy hagyománya – csupán a település előjárói számára szoktak halottbúcsúztatót készíteni –, de a gyászjelentő, a koporsó- a koszorú- és a sírfelirat, a megemlékezés, ritkább esetben a végrendelet a halottkultusz különböző időpontjaiban rendszeresen feltűnő elemeknek számítanak.

Ennél rendszertelenebb a születésnap, névnap vagy a nyugdíjba vonulás alkalmával megszerkesztett szövegek létrehozása, használata. Berekméri István D. ilyen típusú szövegek készítésére többször vállalkozott személyes kényszernek vagy felkérésnek téve eleget, az ilyen szövegek használatára azonban más esetben nem találtunk példát.

Berekméri István Andrásé élete „jeles napjain”: születésnapján, aranylakodalmának megünneplése alkalmával stb. szintén az íráshoz fordult. Egyrészt megörökítette az eseményeket, másrészt, éppen az írás által rituális keretbe emelte az erre való emlékezést.

A fenti szövegek (egyéb szövegek társaságában) egyúttal az identitás szervezésében, megerősítésében vagy igazolásában játszanak fontos szerepet. Az élet fordulóin keletkezett szövegek egymás mellé rendezésével az egyén biográfiájának megszerkesztésére kerül sor. Ugyanakkor ezeknek a szövegeknek a megléte, az élettérben történő kiállítása az egyén számára státust teremt, bizonyos szerepek megélését teszi lehetővé. Az iskolai oklevelek, hivatalos szervek (iskola, egyház, néptanács) által kibocsátott igazolások, önéletrajzok az egyén társadalmi beilleszkedését, munkavállalását teszik lehetővé, vagy gátolják meg. Ugyanakkor az egyének sok esetben maguk hoznak létre az élet sorsfordulói során olyan szövegeket, melyek ezt a célt szolgálják. Berekméri

²⁰ A halotti szertartás írott szövegvilágának elemzéséhez lásd Keszeg 1999: 97–110. Keszeg 2000: 131–136.

István Andrásé élettörténetének különböző formában és terjedelemben történő megírására élete fordulópontjain vállalkozott. Az orosz fogságban verses formában írta meg élettörténetét, idős korában pedig ugyanennek prózában történő rögzítésére vállalkozott. De írással reagált nyugdíjazásának körülményeire is.

Köblös Domokos szintén idős korában látott hozzá élettörténete megírásához. A rövid, néhány oldalas szöveg valójában öngazolás, védőbeszéd. A helyi szövetkezet boltosaként ért sérelmek, rágalmozások (sikkasztással gyanúsították) kényszerítették írásra.

Mózes Ferenc ezzel szemben a Kommunista Pártba történő beiratkozása alkalmával szerkeszti meg önéletrajzát. Itt tehát, a párt ideológiájához igazodva, paraszti származása, a kommunizmus elveivel való azonosulás kerül előtérbe.

A szövegek egy része genealógiai funkciót tölt be²¹. A keresztelési, házassági, elhalálozási anyakönyvek kivonatai, valamint a biblia hátsó lapjaira készített bejegyzések a családfa, a családi emlékezet megszerkesztésében, a családi, rokoni kapcsolatok megtanulásában töltenek be fontos szerepet. A Kádár Ibolya tulajdonába került biblia családi vonatkozású feljegyzései közé a közelmúltban bekerült a család egyik közeli barátjának és családtagjainak neve is. A család ugyanis Máté Máriát testvéreinek fogadta *Fogadott gyermek* cím alatt szerepel az ő és családtagjai életének kiemelkedő eseményeinek feljegyzése.

A kicsengetési kártya, az emlékverses füzet, vagy a halottbúcsúztató rokoni kapcsolatokat tesz láthatóvá. A végrendelet, a különböző örökösödési iratok pedig a vagyoneelosztásban jut szerephez.

Számos szöveg az élettér kiépítésében vesz részt. A nyilvános térben található feliratok egy része (intézmények feliratai, utca- és helynévtáblák, házszámok) a térben való tájékozódást teszik lehetővé, mások a térhasználatra vonatkozó szabályokat tartalmazzák. A családi térben kiállított szövegek öndefiníciós funkcióval rendelkeznek. Az intim térben (fótkban, leveles ládában) találhatóak viszont az intimitás részét képezik, pontosabban annak megteremtését szolgálják (lásd a fentebb említett, sms-eket tartalmazó füzet).

A gazdasági élet megszervezésében, lebonyolításában szintén fontos szerepe van az írásnak (vö. Mohay 1994). Korábban a népi írásbeliséggel foglalkozó szakirodalom is ezeket a típusú szövegeket azonosította leggyakrabban²². Jellemző, hogy ezek a szövegek ritkán élik túl az őket létrehozó egyént, generációt, a feljegyzés szükségességét kiváltó ok megszűnésével (például a kölcsön

²¹ A genealógiai emlékezet megszervezésében szerepet játszó genealógiai táblák bemutatását, elemzését lásd Keszeg 2002: 172–212.

²² Például: Varga 1964, Bellon 1971.

adott pénzösszeg visszafizetésével) annak őrzése is feleslegessé válik. Napjainkban egyre gyakoribb a számlákkal történő „gazdasági napló” vezetése. A számlák őrzése egyrészt a gazdasági élet adatolását biztosítja²³, másrészt meg igazolja, hogy az egyén eleget tett gazdasági kötelezettségeinek²⁴.

A gazdasági élet egy-egy szegmensének írásban történő vezetését több tényező befolyásolja. Az 1990-es évek végétől az egykori szövetkezeti pékség magánosításának következtében a közösség számára a beadott lisztmennyiség ellenében sütnek kenyeret. A kivett kenyerek számát az esetleges visszaélések elkerülése végett az emberek többsége azóta külön füzetbe vezeti. 2005-től pedig az állam a tejtermelőket arra ösztönözte, hogy a tejhozam alakulását egy külön erre a célra szerkesztett és szétosztott nyomtatványon rögzítse.

Az írás feltalálása óta jelentős az emlékeztető feljegyzések száma²⁵. Az Emmerkar-eposz egy részlete arról tanúskodik, hogy az első írásos agyagtábla emlékeztető funkcióval készült: a diplomáciai okokból messze földre küldött futár számára készítették, hogy a hosszúra nyúló alkufolyamat apró részleteit észben tudja tartani (Mester é. n.). A népi (populáris) kultúrában szintén jelentős az emlékeztető funkcióval készült, vagy emlékeztető funkcióban is szereplő szövegek száma. A családtagok életének jeles időpontjait sok esetben eredetileg ilyen céllal jegyezték le, de ilyen céllal kerül feljegyzésre a gazdasági élet számos eseményének (az állatok megtermékenyítésének, a vetésnek stb.) időpontja is. A receptek, különböző gyógykúrák összegyűjtése szintén ezt a célt szolgálja. A vőfélyverses füzet szövegei szintén emlékeztető funkcióval bírnak, amennyiben elmondása után nem kerül sor a szöveg átadására is.

Berekméri Mária apja és nagyapja feljegyzéseinek egy részét emlékeztető funkcióval használja. A feljegyzések időnkénti átolvasása révén tartja számon a családtagok születésének, elhalálzásának évfordulóit, tehát azokat az időpontokat, amelyek alkalmával ünneplésre/ megemlékezésre, és egyben újabb szövegek előállítására kerül söre.²⁶

²³ Kristóf István bevallása szerint éves bevételének mérlegét az adott év alatt összegyűlt számlák alapján készíti elő

²⁴ A településen igen hangsúlyos az ilyen jellegű iratok (számlák, nyugták stb.) megőrzése. Az őrzés okának a fentiekhez hasonló indoklása mellett többen is olyan példákat soroltak fel, amelyek azt igazolták, hogy aki nem tudja számlával igazolni, hogy kötelezettségeinek eleget tett, azzal könnyen megeshet, hogy kénytelen lesz újra kifizetni azokat.

²⁵ Az írás mint mnemotechnika kérdéséről lásd Assmann 1999: 89. A szerző az írást az emlékezés egyik alakzataként definiálja.

²⁶ Az elhunyt családtagok elhalálzásának úgynevezett „kerek” (25, 50. stb.) évfordulói alkalmával a család nevében megemlékezést tesznek közzé a megyei napilap hasábjain. A szöveg megszerkesztését rendszerint Berekméri István végzi.

Az írás emlékeztető funkciója kap szerepet az oktatásban²⁷ is. A büntetésből ötvenszer, százszor leírt szabály annak megtanulását célozza, ugyanúgy, ahogy az írni tanuló elsősnek egész sor A-betűt kell leírnia, hogy annak írását elsajátítsa.

Emlékeztetés, pontosabban az emlékéllátás céljával készülnek a nyilvános térben elhelyezett emléktáblák. A sáromberki református templom homlokzatán a templomépítő patrónus által elhelyezett emlékkő mellett a hívek által a patrónus emlékére elhelyezett emléktábla található. A templombelső északi és déli falára elhelyezett két emléktábla a két világháború halottainak állít emléket. A harang felirata öntőjének állít emléket. Az orgona felirata a hívek adományozó kedvére emlékeztet, az úrasztal felirata szerint az egykori nőszövetség adományából készült. A papiak előtt felállított székely kapu pedig készítői és készítettői nevére, valamint a készítés idejére emlékeztet.

Ehhez hasonló „emléktáblák” találhatóak a házak oromzatán, valamint számos használati tárgyon is.

Az írás jelentős szerepet tölt be a múlt megörökítésében, kimerevítésében és jelenvalóvá tételében is. Az írás az események dokumentálásának, s mint ilyen múlttá, történelemmé alakításának egyik eszköze. A különböző szövegek a megőrzés, az öröklés révén a családi történelem, a családi mitológia kialakításához járulnak hozzá, megerősítik, igazolják azt. Ilyen értelemben az írott szöveget, valamint az írott szöveg elkészítéséhez fűződő viszonyt furcsa kettség jellemzi: miközben a jelenben készül, a jelenhez szól már létre is hozza a múltat, illetve a készítés felől nézve: a szövegek írói esetében gyakran megfigyelhető, hogy már az írás pillanatában úgy viszonyulnak az írott szöveghez, mint a múlt egy darabjához, azaz a szöveget már eleve mint dokumentumot hozzák létre (vö. Váradi é. n.).

Az egyéni kapcsolatok meghibásodásával együtt járó kommunikációs gátak, s az ebből adódó frusztráltságok feloldását az írás hidalja (hidalta)²⁸ át. A sáromberki társadalom életében az orális kommunikáció az élet egyes területein – adminisztráció – korán alkalmatlannak bizonyult bizonyos típusú ügyek elintézésére. Jobbágytelepülésről lévén szó a gazdasági és adminisztratív

²⁷ Jelen esetben az oktatást tágan értelmezem. Az intézményes keretek között folyó nevelés mellett a családi mitológia vagy a közösségi szokás- és értékrend elsajátításának intézményét is ide értem.

²⁸ A kommunikációtörténet és a médiatörténet egyaránt az írás válságáról, az írás kommunikációban betöltött szerepének visszaszorulásáról beszél. A közelmúltban az üzenetközvetítés terén végbement forradalom hatásait elemezve napjainkat a második szóbeliség koraként definiálja (lásd Flusser 1997, Nyíri 199b: 12).

élet megszervezésében, a javak elosztásában a közösség a helyi patrónust, a Teleki család tagjait gyakran kereste meg panaszleveleivel²⁹. Az első ilyen datálható panaszlevél 1705-ből származik, címzettje gróf Teleki Sándor.

A két világháború Sáromberke férfitársadalmának jelentős részét a frontra szólította. Az egymástól elszakított családtagok, rokonok, barátok kapcsolattartásának egyetlen módja a levelezés maradt. Az írás azonban itt nem szorosan vett kommunikációs forma, hanem funkció (lásd Terbócs 1999: 147), a levél ténye a lényeges nem tartalma, ez ugyanis már eleve jelzi, hogy feladója életben van, azt, hogy milyen körülmények között, többnyire sejteni lehetett. Elsősorban arra kellett ügyelni, hogy mindenki megtalálja benne a nevét.

A levél mint a kommunikáció egyik formája a későbbiekben, a mobilitásláz és az időszakos vagy végleges társadalomból történő kilépések következtében jutott fontos szerephez. Ekkor nőtt meg az ünnepi alkalmakra küldött színes üdvözlőlapok száma is, illetve a társadalmi jólét következtében megszaporodó kirándulások révén honosodott meg a képeslapküldés szokása.

Időben távok, számára ismeretlen személyeket szólít meg Berekméri István Andrásé is, mikor élettörténetében, vagy szent könyveinek lapjain ezen írássok szent ereklyeként történő megőrzésére szólít felásd Unokája, Berekméri Mária a nagyapjától, apjától rámaradt kéziratokat nemcsak olvassa, hanem alkalomadtán ki is egészíti, korrigálja őket. Bejegyzése, mely szerint a nagyapjától örökbe kapott énekes könyv 101 éves, nem csupán egyszerű ténymegállapítás. Együttal üzenet arra nézve, hogy a rá háruló „szent feladatnak” (lásd fentebb) eleget tett, az énekes könyvet eddig megőrizte.

A szövegek egy része szórakoztató funkcióval rendelkezik. Az előző generációktól örökölt narratív szövegeket a közösségben olvasmányként (is) használják a leszármazottak. Az emlékversírás számos ponton a szórakozást, a szórakoztatást is szolgálja. A füzet lapjainak sarkába írt titok (alatta: számár vagy stb.), vagy a szójátékra épülő bejegyzés, akárcsak az ünnepi (újévi, névnapi, születésnap stb.) köszöntések részben vagy egészen a szórakozás, a jókedv megeremtésének céljával készülnek. Berekméri István D. verseiből idézünk néhányat:

²⁹ Az orális kommunikációnak ez esetben azért sem volt esélye, mert a patrónust az állami ügyek intézése az év legnagyobb részében távol tartotta sáromberki otthonától.

³⁰ Az irodalomelmélet a múlt és jelen szövegeinek ezt a sajátos ide-oda játékát a palimpszesztálás fogalmával írja le. A palimpszeszt eredetileg azoknak a papirusztekercseknek, viasz tábláknak illetve pergamenkódexeknek a neve. melyről az első vagy mindenkori felső írásréteget letörölték abból, a célból, hogy új szöveggel írják tele. Átvitt értelemben a szövegek intertextualitásának „egymásbaolvasásának”, egymásbairásának módozatát jelöli, (lásd Váradi é.n.)

SÁNDOR NAPI KÖSZÖNTŐ

Március 18 a Sándorok napja,
Az már szokás dolga, hogy ki hogyan tartja.
Van ki sörrel, borral, s van ki pálinkával,
Van ki csak kettesben élete párjával,
Van ki így is úgy is, s még a kollegákkal,
Hisz úgy van ő velük, mint erdő áfákkal
És a mi Sándorunk nagyon gálánt fiú,
Tele is van nála pajta, pince, hiú.
Igaz, hogy dolgozik, és a munkát bírja,
A sok adó nyugtát egyre másra írja.
Illő, hogy e napot áldozzuk nevének,
Folyon tehát a bor, zendüljön az ének!
Malac-pecsenyétől büzlödjön a tanács,
Legyen az asztalon töltött liba s kalács.
De most jut eszembe, megálljunk csak vándor,
Hogy itt a cimpora kicsi Székely Sándor,
Aki Vásárhelyről idekocsikázott,
Azaz biciklizett, így hát meg is fázott.
Mert az autójának nincsen relantinja,
Avagy nem is tudom mi az anyja kínja.
Elég az hozzá, hogy nem is akar menni,
Így kellett Sándornak biciklivel jönni.
De a borjúbél szint majd csak hozzák utána,
Gondolom ide ér, úgy jó délutánra,
S az eperfa hordó, amit hárman tolnak,
Ha a tolakodók meg nem botolnak,
Vagy nem szippantanak annak tartalmából,
S az Isten nem szedi ki Őket a sáncból
De addig is ígyuk ezt a szánkás vodkát,
Éltessük sokáig ezt a két Sándorkát.
Éljenek sokáig, mint a göncöl szekér,
50 éven felül még egy annyi elfér!
Hogy úgy legyen, szívünkben kívánjuk!

ÚJÉVI JÓKÍVÁNSÁGOK

[...]

V. A referens nőnek nőjjon meg a hasa,
Legyen csak gömbölyű, mini egy török basa.
Ennek már ideje, sze már régen asszony
Kellene, hogy férje ne hiába (fusson).
Még a mai napon kapja meg a blokkol,
Ha már belehordta azt a sok cókmókot.
Szeresse az urát, sose nézzen másra,
Hogyha nem szükséges, ne másszon padlásra

Berekméri István D. a helyi tanári kar *cigánykasszájának* az elnöke, az összegyűlt pénz átadásakor, ezzel együtt egy-egy verset is átad a pénz tulajdonosának, melyen az egész közösség jót nevet. Íme mutatóba:

RUDINAK

Összegyűlt a cigány kassza,
Máma Antal Rudi kapja.
A sok pénz előtte hever,
Holnapra már seggére ver.
Ennyi pénz nem képez tökét,
Fújhatja a szél a tökét.
Elkerülni ha akarja,
Gatyát húz rá és vakarja.

A fent említett alkalomhoz kötött versírás mellett magáncélra, azaz saját, illetve a család szórakozására is ír verseket. Az utóbbi időben pedig elhatározta, hogy a faluban közismert humoros eseteket, helyzeteket rögzítő igaz történeteket sorra megverseli.

A írott szövegek egy része esztétikai funkciót hordoz. A házi áldás, a falvédőkön vagy más dísz tárgyakon található feliratok, a kelengye monogramjai bizonyos fokig dekoratív funkciót töltenek be. Az ajándékba írt, küldött emlékvers esetében a betűk formája, színe, vagy az azokat kísérő, azokat kiegészítő rajzok szintén a díszítést szolgálják.³¹

³¹ A szöveg dekoratív funkciójáról lásd Verebélyi 1995: 205–236, Szántó 1996.

4. Az írott szövegek a használat során számos esetben funkcióváltáson mennek keresztül. A írott szöveg természeténél fogva olyan önálló entitás, mely túléli az egyént, túléli az őt létrehozó kontextust³². A kontextusából kimagadott szöveg pedig fikcióvá válik (Keszeg 2002: 18). Az újabb nemzedék a szöveg születésekor érvényesülő motivációkat nem érzékelheti. Az írott szó szövegtárgyként belekerül egy tőle idegen környezetbe, ahol helye, szerepe átértékelődik. A megörökített események helyett tárgyi valóságával válik a családi hagyaték (fontos) részévé. Olvasása során, a benne található kijelentések, „tények” mentén fogalmazza meg vele szemben állásfoglalását a befogadó. Olvasmánnyá válik, illetve a családi mitológia építésében kap szerepet, másik részük dekoratív funkciót ölt magára.

A megmaradt, megőrzött szövegeken az újabb nemzedék számos esetben erőszakot hajt végre: átírja, átértelmezi és átértékeli, vagy éppen megcsonkítja őket. Köblös Domokos önéletrajzáról unokaöccse, Tar Ferenc református lelképásztor másolatot készített, melyet a következőkkel egészített ki: *„MEG-JEGYZÉS: A kézirat lezárása után még élt 1958. május 24-éig, amikor szeretettől és hűséges gondoskodástól körülövezetten csendesen megtért őseihez. Temetésén nagy részvét mellett Nagy Géza sáromberki lelképásztor hirdette a házzal szemben levő templomban a vigasztalás üzenetét, az elhunyt végakarata szerinti íge alapján: a 37. zsoltár 3–5 verseiből, a tisztességteljes gyülekezet a szertartás rendjén a 170. ének 1, majd végezetül a 275. ének 5. versét énekelte.”* Berekméri István Andrásé élettörténetéből viszont unokái közel húsz oldalt semmisítettek meg, a falu érzékenységére való tekintettel.

Az iratok túlnyomó része azonban a használat során elvesz, megsemmisül. A generációváltások során az iratoknak csak a gyakorlati funkcióval vagy presztízzsel rendelkező része hagyományozódik, másik része megsemmisül, átadva helyét az újabb generáció szövegállományának.

Összefoglalásként elmondható, hogy az iskolai oktatás valamint az intézmények megjelenése és elbürokratizálódásának következtében az írás és az írott szöveg a lokális közösségekben is helyet talált magának. Helyzeteket és közlésformákat (műfajokat) teremtett, foglalt le a maga számára, specialistákat termelt ki – azaz egy olyan tradíciót teremtett, melynek hatalmát az egyén képtelen kikezdeni. Képtelen az írás hatalmának felhasználását saját céljai elérése végett kikerülni.

³² A tárgyak kontextusának megváltozásáról lásd Hofer 1983: 48, 53.

Irodalom

1994 *Sáromberke 1319–1994*. Kolozsvár

ASSMANN, Jan

1999 *A kulturális emlékezés. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskulturákban*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest

BALÁZS Lajos

1999 Írott szöveg – mondott szöveg a szentdomokosi lakodalomban In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. írás, írott kultúra, folklór*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 129–137.

BÁLINT Sándor

1989 *Karácsony, húsvét, pünkösd. A nagyünnepek hazai és közép-európai hagyományvilágából*. Szent István Társulat, Budapest

BELLON Tibor

1971 Paraszti feljegyzések agrárnéprajzi tanulságai. In: DANKÓ Imre (szerk.): *Emlékkönyv a túrkevei múzeum 20. évfordulójára*. Túrkevei Finta Múzeum, Túrkeve, 167–177.

DEMETER Tamás

[2004] *írásbeliség. Magyar Virtuális Enciklopédia*.

ELIADE Mircea

1987 *A szent és a profán*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest

FLUSSER, Vilém

Az írás. Van-e jövője az írásnak?

Elérhetőség: <http://www.pararadio.hu/010326196/inesis.html>

FORRAI Ibolya

1987 Népi írásbeliség a bukovinai székelyeknél. *Néprajzi Közlemények* XXX. Múzsák Közművelődési Kiadó–Néprajzi Múzeum, Budapest

GEREBEN Ferenc – LŐRINCZ Judit – NAGY Attila – VIDRA SZABÓ Ferenc

1993 *Magyar olvasáskultúra határon innen és túl*. Közép Európa Intézet, Budapest

HOFER Tamás

1983 A „tárgyak elméletéhez” In: KOSA László (szerk.): *Népi kultúra - Népi társadalom. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajz Kutató Csoportjának Évkönyve XIII*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 39–64.

HYMES, Dell

1997 A nyelv és a társadalmi élet kölcsönhatásának vizsgálata In: PLÉH Csaba – SÍKLAKI István – TERESTYÉNI Tamás (szerk.): *Nyelv–Kommunikáció–Cselekvés*. Osiris Kiadó, Budapest, 458–495.

KESZEG Vilmos

1991 *A folklór határán. A népi írásbeliség szerves műfajai Aranyosszéken*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1996 *Kelt levelem. Egy mezőszéki parasztasszony levelezése*. (Néprajzi látóhatár kiskönyvtára, 6.) Györffy István Néprajzi Egyesület, Debrecen.

1997 Az írás a populáris kultúrában *Néprajzi Látóhatár* VI. (1–4) 45–52.

1998 Írott szövegek, szövegtárgyak egy egyén életterében *Ethnographia* CIII (2) 589–628.

1999 *Kicsiny dalaim. Népi költők antológiája*. Szerkesztette Keszeg Vilmos. Erdélyi Gondolat, Székelyudvarhely

2000 Szövegtípusok, szövegfunkciók és íráshasználat az aranyosszéki temetési szertartásban In: CSERI Miklós – KÓSA László – T. BERECZKI Ibolya (szerk.): *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón. A Magyar Néprajzi Társaság 2000. október 10–12 között megrendezett néprajzi vándorgyűlésének előadásai*. Magyar Néprajzi Társaság–Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 131–163.

2002 A genealógiai emlékezet szervezése. In: FEJŐS Zoltán (szerk.): *Közelítések az időhöz. Tanulmányok*. (Tabula könyvek, 3.) Néprajzi Múzeum, Budapest, 172–212.

KESZEG Vilmos (szerk.)

1999 *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. Írás, írott kultúra, folklór*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

KOSÁRKÓ László

2000 Írástörténések és szociográfusok. Hajnal István recepciója az 1930-as és 1940-es években. *Korall*. (Tél) 110–127.

KÜLLŐS, Imola

1989 Paraszti írásbeliség: a folklór új formái. In: CSÁKY Moritz – HASELSTEINER Horst – KLANICZAY Tibor – RÉDEI Károly (szerk.): *A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében*. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, Budapest–Wien, 281–291.

MANGUEL, ALBERTO

2001 *Az olvasás története*. Park Könyvkiadó, Budapest

MESTER Béla

Mítosz és szó, filozófia és írás hatalom és nyelv. Propylaedumok né-
mely svntesishez írandó marginaliákhoz, Elérhetőség:
[http://www.filásdhu/uniworld/egy_etem/füt_ört_dolgozat/
mester2.htm](http://www.filásdhu/uniworld/egy_etem/füt_ört_dolgozat/mester2.htm)

MOHAY Tamás:

1994 Egy naplóíró parasztember. Nagy Sándor élete és gazdálkodása a
20. század első felében Ipolynvéken. In: PALÁDI-KOVÁCS Attila
(szerk.): *Dissertation.es Ethnographicae* 8. ELTE Tárgyi Néprajzi
Tanszék, Budapest

NYÍRI Kristóf

1998 Adalékok a szóbeliség-írásbeliség paradigma történetéhez. In:
NYÍRI Kristóf – SZÉCSI Gábor (szerk.): *Szóbeliség és írásbeliség.
A kommunikációs technológiák története Homérosztól Ileideggerig.*
Áron Kiadó, Budapest, 7–15.

ORTUTAY Gyula

1962 Az iskolai nevelés szerepe parasztságunk kultúrájában. *Ethnographia*
LXXIII. (4) 497–511.

1974 Szóbeliség és írásbeliség kölcsönhatása In. VOIGT Vilmos [sajtó
alá rendezte]: *A szájhagyományozás törvényszerűségei.* Akadémiai
Kiadó, Budapest, 100–104.

PESOVÁR Ferenc

1957 Kéziratok daloskönyv 1827-ből. *Néprajzi Közlemények* II. (3–4)
294–308.

SÁNDOR I. Ildikó

1972 Népi kéziratok könyv 1847-ből. In: IKVAI Nándor (szerk.): *Studia
Comitatensia 1. Tanulmányok Pest megye múzeumaiból.* Pest megyei
Múzeumok Igazgatósága, Szentendre, 185–218.

SZABÓ László

1981 A paraszti olvasás és a folklór. In: NIEDERMÜLLER Péter (szerk.):
Folklór – Társadalom – Művészet 7. Folklór és mindennapi élet.
(Válogatott tanulmányok.) Népművelési Intézet, Budapest, 31–59.

SZÁNTÓ Tibor

A tipográfia nyelve. Elérhetőség: <http://aizi.dote.hu/~hainal/alf9612>

TAKÁCS Lajos

1958 *Históriások, históriák.* (A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára.)
Akadémiai Kiadó, Budapest

TERBÓCS Attila

2000 Írásbeliség a modernitásban. *Tabula* 2. (2) 145–149.

TÓTH István György:

1994 Az írás a paraszti kultúrában a 17–18. században. In: KISBÁN Eszter (szerk.): *Parasztkultúra, populáris kultúra és központi irányítás*. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 9–15.

1996 *Mivelhogy magad írást nem tudsz... Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest

ÚJVÁRY Zoltán

1960 Népi kéziratos verseskönyveink. In: GUNDA Béla (szerk.): *Műveltség és Hagyomány I–II. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetének Évkönyve*. Tankönyvkiadó, Budapest, 11–143.

1980 *Népszokás és népköltészet. Válogatott tanulmányok*. (A Hajdú-Bihari Múzeumok Közleményei, 35.) Hajdú-Bihari Múzeumok, Debrecen

1982 Népi írásbeliség, kéziratos könyvek. *Honismeret* X. (6) 3–5.

VÁRADI Ágnes

Megőrzés és felejtés. Elérhetőség:

http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/01_szam/02.htm

VARGA János

1964 Öreg Gyükér József krónikája. *Agrártörténeti Szemle* VI. (3–4) 452–471.

VASVÁRI Zoltán

1999 „Hallgass a szív szavára...” Emlékversek funkcionális használatban parasztságunk kezén. In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. Írás, írott kultúra, folklór*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 119–128.

VEREBÉLYI Kincső

1995 A szépírástól a képirásig. Jegyzetek a népi grafika válfajairól. In: SZILÁGYI Miklós (szerk.): *Népi kultúra – népi társadalom. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajz Kutatóintézetének Évkönyve XVIII.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 205–236.